

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 30

Рівне – 2018

УДК 94(477) + 94 (100)

А 43

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. – Вип. 30. – Рівне: РДГУ, 2018. – 241 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан – кандидат історичних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м.Рівне)

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила – кандидат історичних наук, професор (м.Рівне)

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій – кандидат історичних наук, доцент (м.Рівне)

Редакційна рада:

Давидюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Жарна Криштоф – доктор хабілітований в галузі історії, професор (м.Жешув, Республіка Польща)

Киридон Алла – доктор історичних наук, професор (м.Київ)

Троян Сергій – доктор історичних наук, професор (м.Київ)

Фісанов Володимир – доктор історичних наук, професор (м.Чернівці)

Шугаєва Людмила – доктор філософських наук, професор (м.Рівне)

Члени редколегії:

Галуха Любов – кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне)

Жилюк Сергій - доктор історичних наук, професор (м.Остріг)

Майзнер Роберт - доктор хабілітований в галузі історії, професор (м.Ченстохова, Республіка Польща)

Соммер Ханна – доктор гуманітарних наук в галузі соціології, професор (м.Жешув, Республіка Польща)

Степанков Валерій – доктор історичних наук, професор (м.Кам'янець-Подільський)

Стоколос Надія – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Чухліб Тарас – доктор історичних наук, провідний науковий співробітник (м.Київ)

Швецова-Водка Галина – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Шеретюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

*Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету,
протокол № 10 від 30 листопада 2018 р.*

**Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ №15857-4329Р**

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України «Про державну реєстрацію періодичних видань» часопис «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» визнано фаховим виданням у галузі історичних наук (наказ № 820 від 11.07.2016 р.)

ISSN 2519-1942

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. Пластова, 31,
історико-соціологічний факультет РДГУ,
isf_rdgu@ukr.net
<http://isf.rv.ua/>

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2018

МАЛОДОСЛІДЖЕНИЙ КРАЙ В ІСТОРІЇ ВЕЛИКОЇ ВОЛИНИ

В статті розкриваються маловідомі сторінки Волинської землі. На основі досліджень учених і археологів, картографічних пам'яток відкривається ще одна давня сторінка життя нашої української нації. Ми знайомимося із місцем знаходження Болохівської землі, хронологічними рамками історичного її існування та причиною знищення. Політичний статус, як федеративної республіки, яка розвивалась через самоуправні громади, що трималися в містах, включаючи і навколишні округи. Також на фактологічному матеріалі знайомимося із життям людей у краї, їх інтересами у виробництві та будівництві; характером виробництва, світоглядом болохівців та військовим вмінням захистити свої землі. З'ясовується проблема ідентифікації літописних міст, їх місцезнаходження, хронологічні рамки.

Ключові слова: земля, історія, місто, літопис, джерело, дослідження, археологічні розвідки, регіон, князівство.

The article reveals little-known pages of Volyn's land. Based on the research of scientists and archaeologists, cartographic research another page in the life of our Ukrainian nation reveals. We familiarize ourselves with the location of the Bolokhevisky land, the chronological framework of its historical existence and the reason for its disappearance. The political status as a federative republic that developed through self-governing communities that were founded in cities, including nearby districts. Also on the factual material we get acquainted with the life of people in the region, with their interests in production and construction; the nature of production, the worldview of the Bolokhovets people and the military skill to protect their lands. The problem of identification of the chronicle cities, their location, chronological framework is being clarified.

Key-words: land, history, city, chronicle, source, research, archaeological intelligence, region, principality.

Неоціненною є пам'ять нашої історії, пам'ять давніх сторінок нашого життя, яку ми повинні цінувати та передавати із покоління в покоління, як реліквію. Такою є таємнича історія Болохівської землі. Першовідкривачем літописної Болохівської землі став ще у 1840 р. російський історик М. Карамзін [14]. В подальшому у різній мірі до неї звертались і вивчали М. Дашкевич [2], В. Антонович [1], М. Грушевський [8], М. Каргер [16], П. Раппопорт [22], С. Липко [20], К. Терещук [24], В. Якубовський [26], І. Винокур [4], Л. Виноградська [3], та ін. Нині ця тема тільки на устах у регіоналів, краєзнавців. Вона залишається абсолютно невидимою в столичних академічних виданнях. Так, в останньому тритомному збірнику «Давньої історії України» (К., 2000. – с.328) Болохівщина згадується тільки одним реченням. Поки що, ніде не визначена вона і як історична область, хоч саме такою її визнавав М. Грушевський [8] і навіть радянська історіографія. Водночас, гідним чином будуть оцінені і різноманітні нароби В. Якубовського стосовно багаторічних розкопок в Літописному Губині [28]. Товариство дослідників Волині в питанні доробку в Болохівані і Острогані також набрало своїх обертів.

Систематизуючи і аналізуючи багаторічні наукові напрацювання на теренах Болохівщини, мусимо визнати наявність тільки двох груп джерел, а саме літописних і археологічних [4]. Перші відзначаються скупістю раціації, наступні недостатньо узагальнені і слабо вивчені. Якщо ж звернутися до писемного матеріалу, то Болохівщина і події пов'язані із нею, згадуються у літописах упродовж 108 років (1150, 1231, 1235, 1241, 1258). Будувати якість історичні висновки на підставі писемних джерел поки що не видається можливим. Дещо в кращому стані археологія Болохівщини. Тепер відомо про існування більше 50 городищ. На одинадцяти із них проводилися археологічні дослідження (Райківці, Колодяжне, Городище під Шепетівкою, Городище на р. Згар, Полонне, Ізяслав, Теліжинці, Дорогобуж, Возв'язь, Кобуд, Губин). Дослідницькі матеріали, дають можливість більш-менш точно визначити просторово-географічні рамки Болохівщини, яка розташована, головним чином, на Волині і Східному Поділлі. В діаметральному вимірі від Меджибожа до Возв'язля вона простяглася на 135км, а від Ямполья (Тихомля) до Чуднова 140 км. Підрахунок показує, що загальна площа Болохівської землі рівняється розмірам сучасної Бельгії. Коли узяти до уваги, що на бік болохівських князів у свій час перейшли всі Погоринські міста і навіть Пониззя, територія Болохівщини може суттєво змінитися в сторону її збільшення, а це важливий аргумент.

Хронологічні рамки Болохівщини визначає літопис, нижня дата 1150 рік, верхня – 1258 рік. Проте, археологічні знахідки, зокрема висла свинцева печатка Новгородського князя Володимира Всеволодовича з Губина омолоджує Болохівську республіку до 1136 року. Сьогодні, ми вже можемо з впевненістю заявити, що історія Болохівської землі нараховує 122 роки, а можливо і більше.

Не просто з'ясовується і проблема ідентифікації літописних міст. Всього їх на Болохівщині відомо 17. Місцезнаходження Болохова, Божська, Городця, Дядькова і Кудина, які, головним чином, ідентифікуються В. Якубовським, є доволі сумнівним [27]. Фактично ці міста без адресу і вони не знайдені. Висловлені припущення з приводу їх місцезнаходження є спірні. Особливо дискусійною виглядає ідентифікація Болохова, ймовірної столиці держави. Так, В. Якубовський наполягає на тому, що Болохів є городище під Шепетівкою у свій час повністю розкопане М. Кергером [16]. Натомість, С.Липко пов'язував Болохів з комплексом городищ в Любарі [20]. І. Винокур під Болоховом розумів не окреме місто, а землю, регіон. Дослідник неодноразово доводив, що Болохівська земля - «буферне утворення», де переплелися інтереси правителів Галицько-Волинського, Київського і Чернігівського князівств [4]. Ми схиляємось до висловлювань С. Липка. Чотири городища в Любарі, загальною площею майже 10 га, поки що ніхто не досліджував, але їхня тамтешня скупченість, мабуть, що не випадкова, як не випадково князь Любарт перейменував це місто і нарік його своїм іменем [5]. Переконані, що археологічні дослідження в Болохові (Любарі) вже на часі.

Л. Виноградська дослідила літописні Ікобудь (Кобудь), знайшла в Старокостянтиніві, саме там, де князь К. В. Острозький в 1561-1571 р.р. збудував кам'яний замок [3]. Під стінами замку на глибині 0,7-0,9 м від сучасної поверхні дослідницею розчищені болохівські культурні нашарування XII-XIII ст.[7].

Інші літописні міста Городець, Дядьків, Кудин потребують додаткових пошуків та ідентифікації, підтвердження розкопками.

Картографування замків і городищ нині знаходиться на початковому етапі. В дійсності ми поки що не знаємо яка їх точна кількість. На пальцях можна перерахувати ті пам'ятки. Вже зараз, ми переконуємося, спостерігаючи за літописними містами, наскільки продуманою і вивіреною була інженерно-будівельна техніка у болохівців. Вона дозволяє споруджувати не тільки високі земляні вали з приміщеннями-клітями, але й річкові греблі, адже більшість болохівських міст розташовані на берегах Случі, Південного Бугу, Тетерева, Хомори, Горині. Греблі, піднімаючи воду робили болохівські міста важкодоступними і надійно захищеними [4].

Не менш проблемним виглядає і політичний статус Болохівщини. Князівством називав Болохівську землю М. Карамзін [15]. Такі думки розділяли М. Дашкевич[9]; В. Антонович[1]. Іншої версії дотримувався М.Грушевський [8]. Дослідник вважав, що болохівці мали і відстоювали свою політичну модель, яка суттєво різнилася, скажімо, від Київської чи Чернігівської. Це була федеративна республіка давніх слов'ян-українців, яка не вписувалася в систему централізованого давньоруського державотворення династією Рюриковичів. Не було для неї місця і в Золотій Орді, якою була охоплена Русь в XIII-XIV ст. [13]. Болохівщина розвивалася через самоуправні громади, що трималися в містах, включаючи і навколишні округи [13]. Громади вирішували усі найактуальніші питання життєдіяльності міст і округ (волостей). Вони запрошували і садили в містах та округах князів. Якщо взяти до уваги, що кількість волостей дорівнювало кількості міст, які згадуються в літописі під 1241 р., а саме 7, значить і князів, підпорядкованих громадам, теж було 7. Слід відзначити, що такого політичного явища в давньоруських князівствах не спостерігалось ніде. Тому Болохівські князі фігурують в літописі під колективним іменем «князі болоховці», «особнії князі». Справа в тому, що роль князів на Болохівщині була дещо іншою, тут вони служили самоуправним громадам, виконуючи виключно військові функції, насамперед, захищати Болохівську республіку від ворогів, дбати і відстоювати її інтереси.

Все, що робилося мешканцями землі, мало природний і добровільний характер. Життя людей в краї відзначалося потребами. Насамперед, у виробництві і будівництві. Характер виробництва визначався сільським господарством і ремеслом. На це вказують віднайдені обпалені зерна пшениці, ячменю, проса, чечевиці, гречки, гороху, льону, коноплі, овесу, а також знаряддя праці: рала, серпи, жорна тощо [4]. Osteологічні матеріали красномовно ілюструють характер стада і приміського скотарства. Вони показують, що превалює велика рогата худоба, коні, вівці, кози, свині. Вже очевидним стає той факт, що землеробство вдало і гармонійно доповнене тваринництвом, мало на Болохівщині, зважаючи на характер ґрунтів і заправ.

Доволі різноманітний і спектр ремесел. Найкраще вони були розвинені і налагоджені, у першу чергу, для потреб орного землеробства в Губині, Возв'яглі, Теліжинцях, Райківцях, Колодяжному. Болохівці знали ливарну справу і мали свій метал. Знахідки криць, зокрема в Городищі на р.Згар підтверджують такий висновок [27]. Все ж визначальною у ремеслі була ковальська справа. Асортимент ковальських виробів складає, більше 2-х десятків найменувань. Проте, чи не найбільшу і разом з тим найрізноманітнішу групу знахідок становлять керамічні вироби - речі побутового призначення. Кераміка ділиться на кухонну, столову, господарську та імпорتنу. Наймасовішою є кухонна. Тут вона має свої особливості, які вказують на давні ще з празьких часів слов'янські традиції.

Світогляд болохівців визначався їх причетністю до християнства. На це вказують знахідки різноманітних натільних хрестиків, виготовлених з каменю, кераміки, шиферу, бронзи і срібла. Досить чисельну групу серед побутових виробів становлять знахідки різноманітних прикрас, як чоловічих, так і жіночих гарнітурів. За оригінальністю, ювелірними смаками болохівські прикраси не мали собі рівних, їх набагато менше знайдено в Київській, Чернігівській, Галицькій і ін. землях.

Постійна зовнішня загроза і небезпека вимагала будівництва добре укріплених міст, замків, городищ, фортифікаційних споруд, зведення гребель на ріках, використання водних перепон для оборони і захисту міст. Все це вимагало колосальних затрат, організації, інженерної думки, точних розрахунків тощо. Вочевидь, все воно було під силу тільки громадській ініціативі і самоуправлінню.

Доля Болохівської землі остаточно загинула в 1258 році під ударами Рюриковичів і золотоординських ханів, оскільки своїм існуванням не влаштувала ні перших, ні других.

За києво-руськими літописами, повідомленнями західноєвропейських, візантійських і арабських авторів та археологічними матеріалами можна приблизно намалювати картину розселення східнослов'янських племен в межиріччі Горині та Дністра.

Старожитності східнослов'янських племен XIII-X століть Правобережжя Дніпра надзвичайно подібні. Вони належать одній археологічній культурі – Луки-Райківцецької, яка названа за місцем першої дослідженої пам'ятки - поселення поблизу села Райки, на Житомирщині. Проте існують окремі локальні відомості у поховальному обряді, будівництві життя тощо.

На захід від деревлян літопис розміщує дулібів, бужан та волинян. Більшість вчених вважає, що волиняни є потомками більш давніх дулібів.

Територію волинян розміщують на північ від водорозділу приток річок Прип'ять та Дністер. Щодо назви волинян існує багато гіпотез. Одні вчені вважають, що назву племені, а згодом і всього краю, дало головне місто цього союзу племен Волинь (або Велинь). Інші допускають, що назва волинян дуже давня і означає жителів болотистого, вологого краю (у слів Волинь та волога один корінь) [27, 82-83].

В історії Галицько-Волино-Київського порубіжжя важливим, але недостатньо вивченим є період кінця XII ст., коли на основі феодально-політично-адміністративного роздроблення України - Русі виникла Болохівська держава.

Історичні джерела дозволяють сьогодні охарактеризувати різноманітні аспекти історико-культурного розвитку Болохівської землі.

Історію цього політичного організму дослідники починають із літописної згадки 1150 року [16, 39-41].

У 1235 році болохівські князі ще раз виступають проти Данила Галицького, з'явившись під Кам'янцем уже у складі галицько-боярської опозиції.

Більш широкі повідомлення про князів болохівщини та їх територію зустрічаємо у літописному тексті за 1241 рік [20, 95].

Востаннє про Болохівську землю літопис повідомляє у 1251 році у зв'язку із другим воєнним походом Данила Галицького, результатами якого були підкорені «Белобережы и Чернятинцы и все болоховцы» [20, 98].

У соціальному плані болохівські укріплені центри, як і в інших землях Київської держави були феодальними замками або сторожовими фортецями [1, 3-14].

Значну групу городищ складають згадані літописом укріплені болохівські центри Болохів, Тихомель, Дорогобуж, Колодяжин, Пересопниця, Губин та інші.

Укріплення поблизу Колодяжного, Тихомеля є рештками міст, в яких сиділи посадники київських, галицьких і болохівських князів. Серед них Полонне виконувало, крім того, роль центру волості, яка була власністю київської церкви Богородиці. Тобто, в місті діяла князівська і духовна влада.

Міста Болохів (городище під Шепетівкою), Ізяслав, Тихомель знаходились на так званому Вальному тракті або транзитній торговій дорозі, що сполучала у XIII ст. Київ із Західною Європою.

Дослідженнями, які проводилися на болохівських городищах, масово виявлено предмети озброєння, кінські упряжі, спорядження вершників. Вони засвідчують про заселення території укріплених центрів військовими людьми, певну частину яких складала військово-феодальна знать, що була власниками значних матеріальних цінностей. Отже, реальними пунктами місцеперебування феодалів були укріплені центри біля сіл Городища поблизу Шепетівки (Болохів), в Губині.

Предмети озброєння засвідчують високий рівень організації в болохівській автономії військової справи. Так, зброя далекого бою підтверджує висновки зброєзнавців про зростаючу роль лука в умовах тактичного захисту укріплених пунктів південно-західної частини України-Руси. [8, 55-59].

Це, а також велика кількість виявлених наконечників стріл дозволяє зробити висновок, що основу болохівського війська складала піхота. їй підлягали, можливо, спец загони арбалетників, про що переконує знахідка гачка самостріла в матеріалах розкопок Укріпленого центру Болохова [5, 9].

Одним, з найкраще вивчених значних центрів Болохівської землі є Колодяжин, який до кінця XII ст. був вотчиною київських і волинських князів. У 20-х роках XIII ст. це місто переходить під юрисдикцію болохівських князів. Руїни Колодяжного городища (площа 1,5 га) розташовуються на одному із мисових виступів на р. Случ, поблизу с. Колодяжне, Романівського району, Житомирської області. З півночі та півдня внутрішній двір оточують високі вали та глибокі рови. Із каміння їх знаходиться дві лінії. До наших днів вали збереглися на висоту 3,5 м.

Археологічними роботами на городищі, які проводилися у 1948-1950, 1952-1953 рр. під керівництвом київського археолога В. Н. Гочарова, виявлено 50 житлово-господарських будівель і багатий речовий інвентар.

Це, передусім, знаряддя сільськогосподарського виробництва: залізні наконечники плугів, рала, коси, окуття лопат тощо.

Крайнім західним населеним болохівським пунктом є Тихомель. Цим містом як і Шумськом, Курчином, Гнійницею у XII ст. володіли київські князі.

Згодом місто контролюють волинські князі. Від них восени 1214 року Тихомль переходить до малолітніх галицьких княжичів Данила і Василя Романовичів. У складі галицьких земель місто перебувало тривалий час.

Городище міста Тихомель збереглося біля села з однойменною назвою у Білогірському районі Хмельницької області, де його захищають річки Горинь і круті та високі схили мису. Розвідкові розкопки кінця 50-х – початку 60-х рр. XX ст. здійснені М. О. Тихановою і П. А. Ропортом, показали, що розквіт городища припадає на XII-XIII ст. [24, 53].

Сусіднім значним міським осередком у верхів'ях Горині був Ізяслав. На думку дослідників, назву місто одержало на знак пошани імені волинського князя Ізяслава Мстиславовича, який збудував його в період десь між 1146-1154 роками.

Археологічно Ізяслав не вивчений. До цих пір навіть не уточнено місце розташування його літописного центру. Так за версією М. Каргера, довгий час історичний центр Ізяслава ототожнювався із рештками городища поблизу міста Шепетівки.

За іншими розробками стародавній центр пов'язується із містом Ізяслав в Білорусії. Археологічні розвідки на території сучасного волинського міста Ізяслава у 1981 та 1994 рр. дали цікавий матеріал, який на перший погляд, ніби знімає існуючі розбіжності з цієї проблеми.

Дані розвідок 1981 та 1994 рр. є дуже привабливі і правдоподібні. Вони спонукають до думки, що літописним центром Ізяслава є поселення в урочищі Рогніда. Але без серйозних археологічних досліджень ця версія поки- що вважається неправдоподібною.

Серед давньоукраїнських міст басейну верхів'їв Случі, які територіально найближче стоять до літописного болохівського міста Деревич, досить значним було Полонне. Про це засвідчують чотири літописні статті, перша з яких відраховує історію міста з 1169 р. Останню згадку про місто знаходимо в 1254–1255 рр. на сторінках Галицько-Волинського літопису.

Археологічна експедиція Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту, яка працювала у місті Полонному протягом 1992-1993 рр., до числа князівських володінь відносить городище 1. Руїни його валів розташовані у центрі міста, в районі пізньосередньовічного костюлу і будинку лікарні, що на лівому березі р. Хомори. Згідно досліджених матеріалів, життя на городищі протікало у XI-XII ст. [15, 36-39].

Губину судилася слава, а часом трагічна історія. Про його місце знаходження і розміри нагадують зруйновані фортифікації і сама назва - Замок. Ці рештки знаходяться на південному краї волинського села Губин, займаючи гігантський мисовий виступ правого берега річки Случ, при впадінні в неї р. Ладижки.

Частина міста (Північне укріплення) з північного і південно-східного боків підсилена трьома паралельними лініями валів і ровів, які захищають собою і Південно-Східну площадку. На півночі кінці фортифікації буквально впираються у річки Случ і Ладижку, а на південному сході вони доторкаються історичного в'їзду на поселення.

З 1997 року територію городища стаціонарно почала вивчати археологічна експедиція Кам'янець-Подільського державного університету.

Із об'єктів розкопаних протягом 1997–2002 років, походить значний речовий інвентар, який показує, що укріплений центр літописного Губина виник не раніше кінця XII ст. Життя на ньому урвалося в середині XIII ст., внаслідок штурму, в ході якого захисники і жителі загинули. Про це засвідчують рештки людських кістяків, які виявилися непохованими. Разом з людьми загинули матеріальні і духовні цінності цілого міста.

Отже, розкопками кінця XX – початку XXI ст. нагромаджено ряд джерел з історії та археології літописного Губина XII-XIII ст. Цей розділ вводить в науковий обіг лише Губинські скарби та будівлі,

в яких вони знайдені. Життя певної частки болохівців протікало, як бачимо, у невеликих феодальних містах, що склалися із укріплених центрів і неукріплених селищ та могильників, прилягаючих до фортець.

Центральні майдани багатьох згаданих поселень виявилися захищеними двома трьома лініями комбінованих укріплень, що у воєнній архітектурі Південно-Західної України-Руси XII-XIII ст. є, мабуть, характерними лише для болохівських пам'яток.

Вивчення історії і культури Болохівської землі з кожним роком наповнюється новим змістом, однак проблеми значення територіального простору, хронології, ідентифікації літописних міст, картографування пам'яток встановлення її політичного статусу та соціально-економічного укладу, ось уже більше як 165 років продовжують залишатися в полі зору дослідників.

Список використаних джерел

1. Антонович В. Б. Археологическая карта Волынской губернии. К., 1887.
2. Баженов О. Л. Пониззя і Болохівська земля // Літописний Губин... К., 2004. – С. 91–94.
3. Виногородська Л. І. Історико-археологічні дослідження у м. Старокостянтинів Хмельницької області в 2002–2005 р.р. // Кобудь, Костянтинів, Старокостянтинів: історія, археологія, культура, архітектура. Старокостянтинів, 2006. – С. 11–31.
4. Винокур І. С., Журко О. І. і ін. Літописний Губин XII-XIII ст. Болохівська земля. – Київ, Кам.-Под., 2004. – 185 с.
5. Винокур І. С., Мегей В. П. Археологічні дослідження в м. Полонному (1992–1993) // Полонному 1000 років: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції: - Полонне, 1995. – С. 9.
6. Винокур І. С. Слов'янський економічний уклад на Волино-Подільських землях в II-VIII ст. // Підприємництво на Хмельниччині: історія й сучасність. – Хмельницький, 1998. – С. 18–26.
7. Винокур І. С. Болохівська земля в історії Русі-України // Острогіана в Україні і Європі. Матеріали Міжнародного наукового симпозиуму. Велика Волинь – Старокостянтинів, 2001. – Т. 23. – С. 205–211.
8. Ворончук І. О. Місто Любартів за інвентарем маєтностей князів Острозьких 1620 р. // Житомирщина на зламі тисячоліть. – Житомир, 2000. – С. 95–98.
9. Грушевський М. С. До Болохівщини: Губинське городище // НЗНТЛЛ, т.Х, Л, 1897 С. 2, Він же. Історія України-Руси. – К., 1991. – Т. III. – С. 536.
10. Дашкевич Н. П. Болоховская земля и ее значение в русской истории // Труды III Археологического съезда. – К., 1878. – Т. 2. – С. 69–73–129.
11. Довженок В. Й. Землеробство древньої Русі. – К., 1961. – С. 129.
12. Довженок В. Й. Про типи городищ Київської Русі // Археологія. – К., 1975. Вип. 16. – С. 3–14.
13. Журко О. І. Болохівщина - федеративна республіка давніх українців на Русі в XII-XIII ст.; до постановки проблеми // Проблеми українського державотворення: історія і сучасність. – Житомир, 2007. – Т. 35 «Велика Волинь».
14. Звіздецький Б. Літописний Возв'язль в контексті археологічних досліджень // Літописний Губин в контексті історії Болохівської землі XII-XIII ст. – Київ, 2004. – С. 97–109.
15. Карамзин М. История государства российского. – СПб., 1842. – Т. III. - С. 163.
16. Каргер М. К. Древнерусский город Изяславль в свете археологических исследований 1957–1964 г.г. // Тезисы докладов Советской делегации на I Международном конгрессе славянской археологии в Варшаве. – М., 1965. – С. 39–41.
17. Кирпичников А. Н. Древнерусское оружие. Доспех, комплекс боевых средств IX–XIII // САИ. – М., 1971. – Вип. Е 1–36. – С. 68–69.
18. Кирпичников А. Н. Крюк для натягивания самострела (1200–1290 гг.) // КСИА. – М., 1971. – Вип. 125. – с. 100.
19. Котляр М. Ф. Галицько-Волинська Русь. – К., 1998. – С. 202.
20. Липко С. Археологічна розвідка давньоруського м. Болохова // Археологія. 1973. – № 12. – С. 95–98.
21. Нікітенко М. Де і ким, і коли був заснований Ізяслав // Південно-Східна Волинь: Науково-красназничий альманах. – Хмельницький, 1995. – Вип. I – С. 21.
22. Рапопорт П. А. Военное зодчество западно-русских земель X–XIV вв. // Матери алы и исследования по археологии, СССР. – М., 1967. – № 140. – С. 53.
23. Русина О. Археологія незнання // Критика. – Вересень, 2005.
24. Терещук К. І. До питання про локалізацію Болохівської землі // Дослідження з слов'яно-руської археології. К., 1976. – С. 164–165.
25. Трубочанінов С. В., Винокур І. С. Історія Поділля та Південно-Східної Волині Книга I. – Кам'янець-Подільський. Центр Поділезнавства. – 1993. – С. 82–83.

26. Якубовський В. І. Середньовічний Болохів в історії України // II Міжнародний науковий конгрес українських істориків «українська історична наука на сучасному етапі розвитку». – Т. 2. – Кам'янець-Подільський-Острогоз, 2006. – С. 339–344.
27. Якубовський В. І. Скарби Болохівської землі. – Кам'янець-Подільський. – 2001. – С. 31–43, 99–110.
28. Якубовський В. І., Шабаліна А. Про стратегію дослідження Губинського городища // Науковий вісник Кам'янець-Подільського університету. – Кам'янець-Подільський, 2006.

УДК 94:314.1(=411.16)(477.81)

Роман Михальчук

ПРОДАЖ МАЙНА ЖЕРТВ ГОЛОКОСТУ В КОСТОПІЛЬСЬКИЙ МІСЬКІЙ УПРАВІ

В статті проаналізовано роль місцевих органів влади в процесі продажу єврейського майна на приклад Костопільської міської управи на Волині. Реалізація майна жертв Голокосту приносила економічну вигоду різним відомствам. Звільнені будівлі переходили у власність держави, яка їх продавала. Крім того, всі земельні наділи жертв Голокосту підлягали конфіскації та продажу. Одяг, взуття євреїв вивозилися в Німеччину, а також продавалося місцевим неєврейським жителям. Аналіз заяв місцевих жителів на купівлю єврейських будинків засвідчив бажання покращити свої житлові умови із-за незадовільних власних матеріально-житлових умов (відсутність власного дому, потреба розширення площі).

Ключові слова: Голокост, єврейське майно, продаж власності євреїв, міська управа, Костопіль.

In the article analyzed the role of local authorities in the process of selling Jewish property on the example of the Kostopil City Council in Volyn.

Deprivation of the right to property of Jews was an important question for the economic component of the Holocaust. The Holocaust victims turned into state property through nationalization, indemnities, after the resettlement of Jews into the ghetto, after mass murders.

Realization of the property of the Holocaust victims brought economic benefits to various departments. Released buildings passed into the ownership of the state that sold them. In addition, all land holdings of Jews were subject to confiscation and sale. Clothing and footwear were exported to Germany, and also sold to local non-Jewish residents.

In October 1941, a special commission was set up to sell Jewish property in the Kostopil city administration. The procedure of the realization of property by non-Jewish residents envisaged the approval of applications of willing buyers by the head of commission. The realization of Jewish property in Kostopol brought a considerable profit. The analyzed applications for permission to buy Jewish property indicate that most of them were satisfied.

In general, during the Catastrophic years, the presence of a large number of relatively cheap property of victims (thousands of Jewish communities were shot) created a profitable offer to the impoverished people in the war, which further increased the demand for consumed items. It should be noted that there are applications for the purchase of Jewish property not only among local residents, but also among residents of neighboring villages. Therefore, the sale of such things brought profit.

Local governments received even more profit thanks to the sale of houses that were considered state property. An analysis of the claims of local residents to buy Jewish homes in the Kostopil City Council in Volyn demonstrated the applicants' desire to improve their living conditions due to their unsatisfactory living conditions (lack of their own homes, the need to expand the area).

In addition to selling Jewish homes, in order to profit - they were leased to non-Jewish residents. Those of buildings that were not suitable for housing - were dismantled for materials for the construction or repair of other structures, or for firewood.

Key words: Holocaust, Jewish property, sale of Jewish property, city council, Kostopil.

Ідеологія націонал-соціалізму в контексті остаточного «вирішення єврейського питання» передбачала знищення всіх євреїв. Однак вбивство жертв Голокосту набуло не лише ідеологічного, але й матеріалістичного (економічного) характеру. Після вбивства євреїв залишалося їхнє майно, яке ставало об'єктом зазіхань з боку владних структур та місцевих неєврейських жителів.

Позбавлення права на власність євреїв було важливим питанням економічної складової Голокосту. В директивах, що регламентували поводження з єврейською власністю, зазначалося, що все майно євреїв підлягало фіксації та конфіскації [1], воно переходило у власність держави.

З М І С Т

РОЗДІЛ 1.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Федоришин Микола

ПІВНІЧНИЙ КОРДОН ПЕРЕСОПНИЦЬКОГО КНЯЗІВСТВА
У СЕРЕДИНІ XII СТОЛІТТЯ 3

Паславська Наталія

КЕРІВНИЦТВО КРАВЕЦЬКОЇ КОРПОРАЦІЇ ЛЬВОВА В XVI-XVIII СТ.:
ЦЕХМІСТРИ, СТОЛОВІ ТА СТАРШІ МАЙСТРИ 8

Смерека Богдан

ВОЛОЦА – ЛУЦА – КОРИТКІВ: ДО ІСТОРІЇ ДВОХ НЕВДАЛИХ ЛОКАЦІЙ
ОДНОГО МІСТЕЧКА В ПЕРЕМИШЛЬСЬКІЙ ЗЕМЛІ В XVII СТ. 12

Гурбик Андрій

КОЗАЦЬКА ЗВИЧАЄВО-ПРАВОВА КУЛЬТУРА У КОНТЕКСТІ
РЕГУЛЮВАННЯ ЦИВІЛЬНО- КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН 21

Шеретюк Руслана, Стоколос Надія

МІСІОНЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ РИМО-КАТОЛИЦЬКИХ ЧЕРНЕЧИХ ОРДЕНІВ
НА ТЕРЕНАХ ВОЛИНИ (XVII – ПЕРША ПОЛОВИНА XIX СТ.):
СУТНІСТЬ, СПРЯМОВАНІСТЬ, НАСЛІДКИ 27

Візітів Юлія, Рогожина Катерина

ВИБРАНІ ОСОБИСТОСТІ: УКРАЇНСЬКІ КАРТВЕЛІ ДОБИ РОМАНТИЗМУ
(XVIII–XIX СТОЛІТТЯ) 33

Мартинчук Світлана

КУСТАРНЕ ВИРОБНИЦТВО ВОЛИНИ КІНЦЯ XVIII – ПОЧАТКУ XIX СТ. 39

Самчук Тарас

МУЗИЧНІ ЗАЦІКАВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТУ
СВ. ВОЛОДИМИРА (1834–1863) 47

Проців Олег

ГОСПОДАРСЬКЕ ЗНАЧЕННЯ РОЗВЕДЕННЯ РАКІВ У ГАЛИЧИНІ
XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ 52

Левчук Ірина

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ПРОСВІТНИЦЬКО-ГРОМАДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
БЛАГОДІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ВОЛИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ
XIX – ПОЧАТКУ XX СТ. 57

Прищепя Олена

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЇ В ПРИШВИДШЕННІ ТЕМПІВ КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ
ПОВІТОВИХ МІСТ ТА МІСТЕЧОК ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ
(КІНЕЦЬ XIX – ПОЧАТОК XX СТ.) 62

Галуха Любов РОЗВИТОК ЧОРНОСОТЕННОГО РУХУ НА ВОЛИНІ 1905–1914 рр.: РЕСУРСНИЙ АСПЕКТ	69
Давидюк Руслана, Микитюк Тетяна «ПОВОРОТНИЦТВО» ДО РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ: РОЛЬ БІЛЬШОВИЦЬКОГО ФАКТОРА	74
Бородинська Ліна ВНЕСОК ВОЛОДИМИРА МАРЦИНКОВСЬКОГО У РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКИХ ПРОТЕСТАНТСЬКИХ СПІЛЬНОТ	82
Павлова Олександра «КИЇВСЬКА ФОРТЕЦЯ» КИЇВСЬКИЙ УКРІПЛЕНИЙ РАЙОН. ЛІНІЇ УКРІПЛЕНЬ КИЄВА, СТВОРЕНИХ 1929–1941 РОКАХ	88
Карпуніна Тетяна, Одарчук Тетяна УКРАЇНА В ПЛАНАХ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ НАПЕРЕДОДНІ ТА НА ПОЧАТКУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	91
Малежик Дмитро ДІЯЛЬНІСТЬ ТВОРЧОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ІЗ РОЗВ'ЯЗАННЯ МОВНОЇ ПРОБЛЕМИ В УКРАЇНСЬКІЙ РСР У 1960-х рр.	101
Грубінко Андрій ДОСВІД ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ ДЕРЖАВИ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ	105
Ліннік Юрій МОДЕЛЬ СПІВІСНУВАННЯ АВТОКЕФАЛЬНИХ ЦЕРКОВ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ (ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД)	110
Томчук Любов ПРЕЗЕНТАЦІЯ ЖІНКИ В КУЛЬТУРІ	113
РОЗДІЛ 2.	
ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ І МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ	
Озимчук Олег СТРАТЕГІЯ ПЛАНУВАННЯ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО ВТОРГНЕННЯ У ФРАНЦІЮ (1346-1347) АНГЛІЙСЬКОГО КОРОЛЯ ЕДУАРДА III	117
Константинов Валентин СИТУАЦІЯ МОЛДАВСЬКОГО КНЯЖЕСТВА В КОНЦЕ 1615 НАЧАЛЕ 1616 ГОДА	123
Ціватий Вячеслав ВЕСТФАЛЬСЬКИЙ ПОЛІТИКО-ДИПЛОМАТИЧНИЙ ФІНАЛ ТРИДЦЯТИЛІТНЬОЇ ВІЙНИ (1618–1648): ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ	127

Кукса Александр БЕЛАРУСЬ В ПЕРИОД ПРАВЛЕНИЯ П. СКОРОПАДСКОГО	135
Щавлінський Микола БІЛОРУСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА І РОЗВИТОК БІЛОРУСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ В 1918 РОЦІ	138
Хахула Любомир 1918 РІК В УКРАЇНІ З ПЕРСПЕКТИВИ ПОЛЬСЬКОЇ ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ (1989–2015)	143
Шамсутдинова-Лебедюк Тетяна КОРАН ТА ЕТИЧНІ ПРИПИСИ ІСЛАМУ	148
Срібняк Ігор ВСЕУКРАЇНЬСЬКА СПІЛКА ВІЙСЬКОВИХ ІНВАЛІДІВ УНР У ПОЛЬЩІ: ПРИЧИНИ ТА ПЕРЕБІГ КОНФЛІКТУ МІЖ ЦЕНТРАЛЬНИМ ПРАВЛІННЯМ ТА ТАБОРОВИМИ ФІЛІЯМИ (1923 р.)	152
Науменко Олена РЕПАТРІАЦІЯ ГРОМАДЯН СРСР З ТАБОРІВ DPs: НАПРАЦЮВАННЯ ПРАВОВИХ ЗАСАД (1944–1946 рр)	157
Опанасюк Тетяна РОЗВИТОК ПОЛІТИЧНОГО ОПОЗИЦІЙНОГО РУХУ В РОСІЇ (КІНЕЦЬ 1989 – ПОЧАТОК 1991 рр.)	162
Панченко Андрій ПАРТІЇ, «ВИСІВ У ПОВІТРІ» НА ПОРОЗІ ОДНОПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ БССР	167
Мартинчук Інна РОЛЬ ПОЛІТИЧНИХ ЕЛІТ В РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО КУРСУ (НА ПРИКЛАДІ СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ)	171
Олюнина Ирина РАЗВИТИЕ ЭТНОГРАФИЧЕСКОГО ТУРИЗМА В ПРИГРАНИЧНЫХ РАЙОНАХ БЕЛАРУСИ И УКРАИНЫ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ	179
Сєвєрова Ольга, Биков Александр ВИТОКИ КОНЦЕПЦІЇ СУЧАСНОГО ІСТОРИЧНОГО МІФУ	182
Санжаревський Олег ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ В КІНЦІ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ	186
РОЗДІЛ 3.	
ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС	
Прищєна Богдан ПЛАНУВАННЯ ТА ЗАБУДОВА МІСТА РІВНОГО У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХVІ – НА ПОЧАТКУ ХVІІ СТ.	191

<i>Антипчук Надія</i> МАЛОДОСЛІДЖЕНИЙ КРАЙ В ІСТОРІЇ ВЕЛИКОЇ ВОЛИНИ	204
<i>Михальчук Роман</i> ПРОДАЖ МАЙНА ЖЕРТВ ГОЛОКОСТУ В КОСТОПІЛЬСЬКИЙ МІСЬКІЙ УПРАВІ	209
<i>Алексійчук Лариса</i> САНІТАРНИЙ ПУНКТ / ШПИТАЛЬ ВОЄННОЇ ОКРУГИ «ЗАГРАВА» У СЕЛІ ТИННЕ НА САРНЕНЩИНІ	214
<i>Данильчук Віталіна</i> ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ У МІСТІ РІВНЕ В ПЕРІОД НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ	219
РОЗДІЛ 4. ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРІОГРАФІЇ	
<i>Блануца Андрій</i> ПЕРЕЯСЛАВСЬКА ЗЕМЛЯ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIII – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVI: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ	226
РОЗДІЛ 5. РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ, ОГЛЯДИ	
<i>Шеретюк Валерій</i> ПОГЛЯД УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ НА ФЕНОМЕН «ПРАЗЬКОЇ ВЕСНИ» 1968 р. (Рец.: Криза комуністичної системи в Чехословаччині: «Празька весна» 1968 р. та утвердження режиму «нормалізації»: монографія / Р. М. Постоловський, І. О. Десятничук, А. В. Слесаренко, І. В. Філіпчук; за ред. Р. М. Постоловського. – Рівне: Видавець О.Зень, 2018. – 240 с.: іл.)	234

ISSN 2519-1942

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 30

Відповідальність за достовірність і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей несуть автори опублікованих матеріалів та їх наукові керівники. Думки авторів статей з позицією редколегії можуть не співпадати.

Відповідальний за підготовку збірника до видання – **Валерій Шеретюк**

Комп'ютерна верстка – **Лариса Федорук, Владислав Самсонюк**

Обкладинка – **Григорій Волохов**

Підписано до друку 30.11.2018 р. Папір офсетний. Гарнітура «Times New Roman».
Наклад 300. Замовлення № 226/1.

Віддруковано засобами різнографічного друку
ПП Самборський І.О.
вул Княгині Ольги, 8, м. Рівне, 33028

ISSN 2519-1942

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Рівненський державний гуманітарний університет. Збірник наукових праць. – Вип. 30. – Рівне, 2018. – 241 с.

УДК 94(477) + 94 (100)

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2018